

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 94(477.41)"19/20":271.2-726.3

DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2021-35-9-19>**Тетяна Кузнець**

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

доктор історичних наук, професор (Україна)

e-mail: t.kuznets@udpu.edu.uaORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9282-110X>

Настоятелі київських чоловічих монастирів XIX – поч. XX ст.: складники їх статусу

Анотація. Метою статті є уявлення чинників, які визначали статус настоятелів найбільших київських чоловічих монастирів у XIX – на початку XX ст. На основі аналізу архівних та опублікованих джерел з історії Київської єпархії автор показує, що настоятелями штатних монастирів Києва, які підпорядковувались Київському митрополитові, були вікарні єпископи (заступники і помічники Київського митрополита), ректор Київської духовної Академії та ректор семінарії. **Методологія дослідження** ґрунтується на поєднанні загальнонаукових (аналізу, синтезу, узагальнення) та спеціально-історичних (історико-типологічного, історико-системного, історико-генетичного) методів з принципами історизму, системності та науковості. Метод історичної реконструкції посприяв складанню з розрізнених фактів цілісного уявлення про настоятелів найбільших чоловічих монастирів міста Києва, які мали чітко регламентовані обов'язки і в монастирі, і в управлінні Київською єпархією. **Наукова новизна** роботи полягає в тому, що послуговуючись сучасною методологією наукового аналізу, автор показує складники високого статусу настоятелів штатних київських монастирів, які водночас виконували обов'язки в структурі єпархіального управління. До наукового обігу вводяться нові історичні джерела, що доповняють джерельну базу історії Київської єпархії XIX – початку XX століття. **Висновки.** Аналіз відомих і нововиявлених історичних джерел дає можливість заключити, що підпорядковані митрополитові штатні чоловічі монастирі міста Києва, що існували у XIX – на початку XX ст., мали очільниками духовних осіб високого соціального статусу. Їх настоятелі, окрім обов'язків щодо управління монастирем, обіймали посади в єпархіальному управлінні: це були перший, другий, третій, четвертий вікарії Київської єпархії, ректор Київської духовної Академії та ректор духовної семінарії. Статус настоятелів київських монастирів визначався кількома складниками: нормативно-правовою регламентацією прав та обов'язків, чітко визначеними вимогами до кандидатів на настоятельські посади, класом штатного монастиря, що означало суму його казенного фінансування, величиною монастирського майна. Джерела містять інформацію про те, що при високому статусі посади, високій платні і матеріальному багатстві підпорядкованих їм монастирів настоятелі київських православних обителів були зразком ідеалів чернечого життя.

Ключові слова: настоятель монастиря, київські монастирі, Київська єпархія, київське чернецтво, штатні монастирі.

Постановка проблеми. У новітній історіографії Православної церкви зазначається, що «безперечною першістю у сучасних дослідженнях користуються монастирі Києва» [Ластовська, 2014]. Це зумовлено кількома причинами, серед яких називаються такі: давність Києва серед інших міст України і першість появи в ньому монастирів, найбільша тривалість у часі саме київського чернецтва, адже київські монастирі були зразком для наслідування в чернечій практиці інших регіонів, і нарешті те, що саме київські монастирі стали для всього православного світу святинями і осередками православної культури. Але дослідники історії київських монастирів фокусують увагу на процесі формування архітектурних комплексів монастирів, на соціально-економічному становищі, на їх культурно-освітній діяльності, на соціально-правовому статусі монастирів Київської єпархії, на демографічних показниках київського чернецтва. У той же час особа настоятеля монастиря продовжує залишатися дещо затіненою. У відомих на сьогодні описах київських монастирів містяться переліки їх очільників, у кращому випадку, з біографічними довідками про найвідоміших з них. А втім, настоятелі чоловічих штатних монастирів Києва у XIX – на початку XX ст. мали високий статус, великі обов'язки та права, поєднували адміністративно-розпорядчі функції з усталеними нормами та ідеалами чернечого життя. З утвердженням людиноцентризму в історії постаті настоятелів монастирів повинні стати предметом дослідження, що водночас сприятиме розширенню знань про монастирське життя і доповнюватиме історичну біографістику.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Православні монастирі як осередки християнської духовності, як унікальний соціокультурний феномен, як господарсько-економічні комплекси мають велику історіографію. Окрім окремих сюжетів в історії Православної церкви, їм присвячені спеціальні праці описового та аналітичного характеру. Становище монастирів у XIX – на початку XX ст. висвітлювалось Л. Денісовим [Денісов, 1908], М. Любинецьким [Любинецкий, 1900], Д. Ростиславовим [Ростиславов, 1876], Л. Похилевичем [Похилевич, 1865], П. Зиряновим [Зирянов, 2002]. Їх праці містять історичні довідки про створення монастирів, економічну статистику їх господарської діяльності, описи монастирського майна. Сучасна історіографія православних монастирів XIX – початку XX ст. прикметна фокусуванням уваги на архітектурних ансамблях монастирів, на їх культурно-просвітницькій діяльності. Увиразнюється регіональний аспект, як, наприклад, Н. Лавріненко висвітлив соціально-економічне становище та культурно-освітню діяльність православних монастирів півдня Київської єпархії упродовж 1793–1917 рр. [Лавріненко, 2008], а Н. Нукало захистила таку дисертаційну роботу – «Монастирі Чернігова в культурних вимірах XVII–XVIII ст.: історична ретроспектива і перспектива розвитку комплексів» [Нукало, 2020]. З'являються дослідження і православного чернецтва: І. Ломачинська досліджує чернецтво в Україні як суспільний феномен [Ломачинська, 2001], а М. Яременко висвітлив процес формування та основні характеристики чернецтва Київських чоловічих монастирів у 20-ї – середині 80-х рр. XVIII ст. [Яременко, 2003]. Новизною підходів, широтою використаної джерельної бази, оригінальністю предмета дослідження вирізняється праця А. Кізлової про соціальні взаємодії насельників щодо шанованих святих Києво-Печерської лаври [Кізлова, 2019]. Православне чернецтво поступово починає опинятися у фокусі дослідницького інтересу істориків, але внутрішній устрій монастирського життя, статусність різних категорій чернецтва, його повсякденне життя все ще потребує дослідження. І якщо процес дослідження монастирської братії уже започатковано, то настоятелі православних чоловічих монастирів, зазвичай, тільки називаються.

Метою цієї статті є увиразнення чинників, які визначали статус настоятелів найбільших київських чоловічих монастирів (окрім Києво-Печерської Лаври) у XIX – на початку XX ст. Зважаючи на те, що повідомлення про настоятелів святих обителів Києва розпорочені по різних джерелах, основним завданням є систематизація виявлених в архівних та опублікованих матеріалах відомостей про статус настоятелів монастирів, які належали до керівної верхівки ієрархії Православної Церкви.

Виклад основного матеріалу. З 1732 р. усі православні монастирі, окрім ставропігальних, були підпорядковані очільнику єпархії – єпархіальному архиєреєві. За височайше затвердженням 26 лютого 1764 р. запровадженням духовних штатів, чоловічі єпархіальні монастирі поділялися на штатні і позаштатні. Штатні монастирі так само поділялися на три класи з встановленими для них штатами утримання з державної казни. Для монастирів першого класу встановлено по 2017 руб. 50 коп. казенних коштів, монастирі другого класу отримували по 1311 руб. 90 коп. і на кожен монастир третього класу виділялось з державної казни 706 руб. 30 копійок. За положенням про штати 1764 р., у монастирях першого і другого класів передбачений архимандрит з окладом відповідно 550 і 300 руб., а у монастирях третього класу – ігумен з окладом 150 руб. У губернських центрах та інших значних містах, де були монастирі третього класу, Св. Синод, на свій розсуд, «для благолепія» церковного служіння замість ігуменів міг висвячувати архимандритів, але з тією умовою, що вони мали залишатися на ігуменських окладах.

Штатний розпис державного фінансування чоловічих монастирів за положенням 1764 року унаочнимо так:

Назви та кількість категорій монастирської братії	Оклади в рублях для монастирів:		
	1-го класу	2-го класу	3-го класу
архимандрит	550	300	–
намісник	50	–	–
ігумен	–	–	150
казначей	25	27	22
ієромонахи (1 кл. – 8; 2 кл. – 6; 3 кл. – 4)	104	78	52
ієродиякони (1 кл. – 4; 2 кл. – 4; 3 кл. – 2)	52	52	36
Паламарі (1 кл. – 2; 2 кл. – 2; 3 кл. – 1)	20	20	10
просфорник	9	9	8
хлібодар (ключник)	9	9	8
чашник	9	9	8
монахи (1 кл. – 8 осіб)	72		
лікарняні (1 кл. – 5 осіб)	40		
Усього	940	504	294

Як показують систематизовані нами наведені Т. Барсовим [Барсов, 1885 : 290-291] відомості, державне фінансування штату монастиря першого класу складало 940 руб. на рік, другого класу – 504 руб. і третього класу – 294 руб. на рік. У монастирях першого класу 58,5 % штатних коштів становила платня архимандриту, у монастирях другого класу аналогічний відсоток складав 59,5.

За монаршею волею затвердженим 18 грудня 1797 р. розписом штатні суми були збільшені. У монастирях першого класу грошове утримання зросло: намісникам – на 20 руб., ієромонахам – на 11 руб. кожному, ієродияконам – на 11 руб. кожному, паламарям – на 10 руб. кожному, просфорникам – на 11 руб., ключникам – на 11 руб., чашникам – на 11 руб., монахам – на 11 руб., лікарняним – на 12 руб. кожному. У монастирях другого класу платню збільшено: казначеям – на 8 руб., ієромонахам – на 11 руб., ієродияконам – на 11 руб., паламарям – на 10 руб., просфорникам – на 11 руб., ключникам – на 11 руб., чашникам – на 11 руб. на рік. У монастирях третього класу щорічна платня була збільшена: казначеям – на 13 руб., ієромонахам та ієродияконам – на 11 руб., паламарям – на 10 руб., просфорникам, ключникам і чашникам – на 12 рублів [Барсов, 1885 : 291]. Загалом у монастирях першого класу штатна сума була збільшена на 315 руб. і становила 1255 руб. на рік; у монастирях другого класу збільшення склало 171 руб., від чого річна штатна сума зросла до 675 руб.; у монастирях третього класу збільшення окладів склало 125 руб. і відповідно річна штатна сума кожного монастиря складала 419 рублів. У 1843 році ці штатні суми були переведені на сrebro і в наступні роки штатні чоловічі монастирі отримували державне фінансування: деякі за даним рукописом, деякі за новим фінансуванням, деякі – за спеціальним штатом.

Визначення штатів для монастирів із фіксованим фінансуванням підпорядковувало православні обителі вищій церковно-державній владі, хоч ще за Духовним Регламентом чоловічі і жіночі монастирі заборонено будувати без відання Св. Синоду, який мав виключне право і на встановлення окладів їх утримання від казни. Ознакою державного підпорядкування монастирів, окрім штатної платні, було і таке положення указу від 4 грудня 1836 р.: «В монастырях должны быть введены в употребление одинаковые печати с гербом Государственным, и с тем лишь отличием от печатей гражданского ведомства, что надпись кругом, объясняющая наименование монастыря, вырезывается шрифтом церковным» [Барсов, 1885 : 293].

На відміну від настоятелів соборів і церков, які були старшими членами причтів, але не мали адміністративних функцій і особливих прав у колі предметів церковного управління, настоятелі православних монастирів мали особливий статус, що означався кількома чинниками. Це вимоги до претендента на настоятельську посаду, чітко визначені обов'язки як у богослужбовій, так і у господарській сфері, детально прописана субординація та порядок виборів настоятеля монастиря.

У додатку до Духовного Регламенту від травня 1722 р. зазначалося, що «в монастырские настоятели надлежит избрать благонравных и в житии иноческом искусных безпорочных и свидетельствованных, добре ведущих разум писания и устав жития монастырского и монашеского, да печется о спасении братских душ, а не о строении точию стен, и собрания многого богатства, но бодростно по званию своему да правительствует; и в том каждого настоятеля, при определении на начальство, приводит к присяге подобающим подкреплением» [Барсов, 1885 : 166]. В іншому додатку до Духовного Регламенту зазначалося, що якщо обраний настоятель монастиря не буде спасінням душ ввіреної йому пастви опікуватись, то його негайно потрібно понизити до простого ченця, щоб іншим настоятелям було в науку.

У березні 1799 р. обов'язки настоятелів монастирів були виписані конкретніше. «Настоятели монастырские должны разуметь и прилежно исполнять свою должность относительно отправления службы Божией, управления монастырем, братиею его, служителями и самими собой, удаляя всемерно пьянство и всякие соблазны, должны проходить и прочее, возлагаемые на них послушания с должной верностью и усердием, также не упущать из виду рачения о хозяйстве с заведением хлебопашества, где есть удобность, об имении в мужских монастырях общей трапезы и о чистоте в церквах, в келиях братских, в платьях их и в прочем; в исправности содержать приходы и расходы монастырские, имея попечение об остатках для непредвиденных надобностей, равно стараться приводит в раскаяние и исправление присылаемых на епитимию преступников, а определяемых в надежде монашества приобучать заблаговременно к доброй монастырской жизни» [Барсов, 1885 : 167].

У Духовному Регламенті передбачався і механізм усунення з посади нерадивого настоятеля. «Если по избрании, монастырский настоятель не станет, вопреки своему званию, о спасении душ, порученных ему в паству промышлять, как подобает пастырю, такого не сколько не медля, низводит на степень последнего брата (простого монаха), а на его место избирать другого, с тем, чтобы, видя это, прочие настоятели остерегались законопреложения монастырские добре и всецело соблюдетъ» [Барсов, 1885 : 166].

Традиція виборів настоятеля монастиря знайшла у XIX ст. законодавче закріплення. Указом від 20 березня 1862 р. чітко прописана процедура виборів. Вона більше стосувалася спільножитних монастирів, але поширювалася, в разі потреби, і на неспільножитні. Настоятель спільножитного монастиря обирався братією тієї ж обителі при обов'язковій присутності благочинного монастирів єпархії або іншої довіреної особи від єпархіального Преосвященного. У разі відсутності одноголосного обрання кандидата на настоятельську посаду, кожен монах у своїй келії повинен був написати записку з ім'ям бажаного претендента і у згорнутому вигляді покласти її у загальну чашу. Потім записки виймалися, при всіх записувались названі імена і за простою більшістю згадувань імені визначався претендент. Якщо жоден претендент не набирав більшості голосів, то єпархіальний Преосвященний з поясненням і своєю думкою передавав справу на розгляд Св. Синоду. У разі якщо керівник єпархії не схвалює вибір монастирської братії, то з її числа він може рекомендувати на розгляд Св. Синоду іншу кандидатуру. Залежно від статусу монастиря настоятель мав помічника чи намісника, чи казначея, який був у нього в послушанні, сприяв йому у розпорядженні і в охороні монастирської власності, виконував обов'язки у разі відсутності, хвороби, смерті настоятеля, а прямим обов'язком його був нагляд за дотриманням порядку в монастирі. З 1874 року право участі у виборах настоятеля спільножитного монастиря надавалось виключно монахам.

Такий порядок виборів настоятеля монастиря зберігався тривалий час і був підтверджений визначенням Священного Собору 31 серпня 1918 року [Определение, 1918 : 31]. Зокрема, зазначалося, що «на должность настоятеля монастыря избирают лица достаточно опытные в монастырской жизни» [Определение, 1918 : 32]. А вибори настоятеля монастиря «совершаются в присутствии благочинного монастырей или монашествующаго лица по назначению епархиального Архиеерея, посредством тайного голосования записками, при участии всех манатейных братий обители, кроме опороченных по суду и состоящих под следствием по обвинению в деяниях порочных» [Определение, 1918 : 32]. Кожен учасник виборів писав у своїй записці одного кандидата; двох з найбільшою кількістю виборчих голосів записували в акт обрання, який благочинний монастирів передавав на розгляд єпархіального архієрея. А вже той затверджував одного з кандидатів і подавав його кандидатуру далі на Св. Синод, якщо ж не схвалював жодної кандидатури, то представляв у Св. Синод свого претендента на настоятельство. Але такий порядок виборів настоятеля монастиря братією не поширювався на ті монастирі, у яких «настоятелями состоят, по положению, правящие или викарные архієреи, а так же на монастыри особого назначения» [Определение, 1918 : 32].

Настоятельство в монастирях отримували помічники та заступники Київського митрополита – вікарії. За імператорським указом від 31 липня 1799 р. Св. Синод здійснив перейменування та розмежування єпархій відповідно до нового поділу на губернії. Задніпровська частина Київської митрополії стала самостійною єпархією, а до складу Київської єпархії ввійшла територія десяти повітів, приєднаних у 1797 р. до Росії за результатами поділів Речі Посполитої. Зважаючи на обширність Київської єпархії, Св. Синод звернувся до російського монарха з клопотанням про запровадження «для вспомошествования местному архієрею в отправлении епаршеских дел викарного епископа, на таком положении, чтобы оный, состоя в непосредственном его ведении и зависимости, исправлял порученные ему дела, производимые в Консистории» [Чеховский, 1904 : 382]. Клопотання було задоволене і відкрита кафедра вікарного епископа – Чигиринська.

У затверженій монаршею волею 16 жовтня 1799 р. доповіді Св. Синоду зазначалося, що «Викарным представляется иметь пребывание в первоклассных монастырях, кои поручаются их управлению, с получением каждым положенного по званию архимандритов тех монастырей жалованья и всего, принадлежащего на их часть» [Барсов, 1885 : 112]. Місцеперебуванням вікарію Чигиринському був визначений Києво-Михайлівський монастир, яким він мав управляти як архимандрит. Окрім монастирського архимандритичого прибутку він отримував 1000 руб. від казни і, окрім монастирської прислуги, у його розпорядження поступало ще 12 прислужників. Новому вікарію відводилось «земельных наделов и разных угодий (рыбных ловлей, мельниц) столько, сколько было положено на монастырь и, отдельно, на дом архієрейский, по норме указа 1797 г., 18 декабря» [Чеховский, 1904 : 382]. Вікарієм на нововідкрите в Київській митрополії вікаріанство 26 листопада 1799 р. затверджено архимандрита Феофана (Шиянова), якого 10 лютого 1800 р. висвячено на епископа.

З указу Св. Синоду від 28 квітня 1802 р. № 8898 видно, що на основі донесення Св. Синоду, яке затверджене монаршою волею 16 жовтня 1799 р., наказувалося забезпечити вікарних архієреїв Київської єпархії прислугою, замиськими будинками і усіма тими угіддями, які за височайшим указом від 18 грудня 1797 р. установлені монастирям та архієрейським домам. На основі цього, за вимогою єпархіального начальства, тоді ж відведено вікарію єпархії для замиського дому піщане місце в урочищі «Лазаровщина», яке тодішнім вікарієм Преосвященним Феофаном назване «Феофанією», а для саду і городів виділене місце при с. Пирогове, що

називалось «Голосіївське», і ще одне місце під назвою «Палатницьке». Окрім цього, виділено ставок з млином біля с. Мотовилівка, ставок і озеро біля містечка Трипілля і 60 дес. сінокосної землі. До 1885 р. цими угіддями користувався вікарій Київської єпархії, що іменувався Єпископом Чигиринським. Коли були призначені другий та третій вікарії, то він серед них був першим і продовжував користуватися цими угіддями.

З 12 жовтня 1885 р. першим вікарієм Київської єпархії призначено єпископа Канівського Преосвященного Сильвестра, а призначений на кафедру єпископа Чигиринського архимандрит Ієронім став числитись третім вікарієм. В указі Св. Синоду від 16 жовтня 1885 р. за № 3593 відносно утримання вікарія зазначалося, що Св. Синод визначенням від 25 вересня того ж року надав йому в управління Києво-Михайлівський монастир з усіма правами настоятеля обителі. Що ж до користування ним угіддями вікаріїв Св. Синод ніяких пояснень не давав. Київський митрополит повідомляв Св. Синодові свій план використання угідь колишнього першого (і тоді єдиного) вікарія.

На підтвердження доцільності свого плану він наводив такі аргументи. За грамотою Петра I, даною Київському митрополитові Іосафу Краковському у 1710 році, зазначені угіддя належали Києво-Софійському митрополичому домові і відібрані були у нього 1786 року в ході секуляризації монастирського майна. З цих угідь 9 дес. 1613 саж. були продані в 1875 р. (з дозволу монарха) Товариству Київського цукрово-рафінадного заводу за 20 тис. рублів. Ці кошти були перетворені в недоторканий капітал на утримання Київського вікаріянства, а з процентів на цю суму 1/3 коштів виділяти на потреби вікарія, який тоді в Київській єпархії був один. Коли ж вікаріїв стало три, то митрополит зазначав: «... если разделить между викаріями (тремя) – могут произойти неприятные между ними столкновения, притом ни один из них в этих угодьях не нуждается» [ЦДІАК України, Ф. 127, Оп. 857, Спр. 329, Арк. 22]. Аргументує митрополит це тим, що «монастыри, которыми они управляют в звании настоятелей, в особенности же Михайловский (богатеиший из всех Киевских монастырей, за исключением Лавры, получающий в год до 60000 р. церковно-экономических доходов), доставляют им достаточное содержание» [ЦДІАК України, Ф. 127, Оп. 857, Спр. 329, Арк. 23]. Тому митрополит просив Св. Синод передати угіддя Київському Митрополичому Дому, але не просто так, а з тим, щоб Дом сплачував за них щорічно 500 руб. і щоб ці кошти розподілялися рівними частинами між вікаріями.

Рішенням Св. Синоду від 30 грудня 1910 р. в Київській єпархії на місцеві кошти відкрита кафедра четвертого вікарного єпископа з найменуванням – Черкаський. Йому була встановлена платня 2000 руб. на рік з коштів Києво-Софійського Митрополичого Дому і поручалось настоятельство Києво-Видубецьким монастирем. Ще на початку 1910 р. Київська духовна консисторія порушила клопотання перед Св. Синодом про піднесення монастиря до ступеня першого класу без збільшення суми його утримання. А 20 березня 1910 р. другокласний чоловічий Михайлівський Києво-Видубецький монастир став першокласним. І хоч суму на його утримання Св. Синод не збільшив, все ж обитель мала цілком пристойний капітал. В акті про прийняття монастиря архимандритом Назарієм, майбутнім четвертим вікарієм Київської єпархії, що датований 14 січня 1910 р., значилось таке майно: «Монастырские капиталы в количестве 234993 р. и наличными деньгами 2041 р. 2 коп., ризница со всем церковным имуществом, самые церкви, монастырские учреждения, школа, просфорная лавка, конюшня, скотный двор (5 лошадей и 3 коровы), хутор Круглик с церковью каменною в имя Преподобного Арсения» [ЦДІАК України, Ф. 127, Оп. 788, Спр. 8, Арк. 6].

У тому ж 1910 році, 9 листопада, за указом Св. Синоду настоятелем Києво-Миколаївського монастиря був призначений архимандрит Димитрій єпископ Уманський. В акті про прийняття монастиря зазначено, що він «принял имущество и денежные капиталы монастыря от наместника сего монастыря иеромонаха Серапиона, согласно описям и приходно-расходным книгам, причем оказалось наличных денег, хранящихся в сберегательной кассе наличными 21814 руб. 58 коп. и билетами 235595 руб. ...» [ЦДІАК України, Ф. 127, Оп. 788, Спр. 526, Арк. 4].

Загалом у XIX – на початку XX ст. у Київській єпархії функціонувало чотири вікарних кафедри: у 1800 р. відкрита кафедра єпископа Чигиринського, у 1874 р. – єпископа Уманського, у 1885 р. – єпископа Канівського і у 1910 р. – єпископа Черкаського. Першість єпископських кафедр упродовж зазначеного часового проміжку змінювалась залежно від розподілу обов'язків єпископів як помічників Київського митрополита, але кожного разу призначення на єпископську кафедру супроводжувалось призначенням на посаду настоятеля одного з київських монастирів. Перший вікарій Київської митрополії був настоятелем Києво-Михайлівського Золотоверхого монастиря, другий вікарій отримував настоятельство у Києво-Братському монастирі, третій вікарій – у Києво-Пустинному Микільському (Миколаївському) і четвертий – у Києво-Видубецькому монастирі. Окрім вікаріїв, посади настоятелів київських монастирів отримували і очільники духовних навчальних закладів.

На початку XIX ст. установився порядок поєднання ректорства в Київській Академії з настоятельством Києво-Братського монастиря. За наказом Св. Синоду від 29 липня 1799 р. настоятелем відновленого Києво-Братського монастиря був призначений учитель богослов'я в Академії Іриней Фальковський [Белгородский, 1901 : 470-528]. І коли у 1803 р. з Академії був звільнений ректор Феофілакт, то 20 квітня 1803 р. ректором став архимандрит другокласного Києво-Братського монастиря Іриней [ЦДІАК України, Ф. 127, Оп. 357, Спр. 227, Арк. 1]. Такий порядок поєднання саме цих двох посад став традицією. Так, у 1830 р. ректором Київської духовної академії був архієпископ Інокентій, настоятель Києво-Братського монастиря [ЦДІАК України, Ф. 127, Оп. 383, Спр. 227, Арк. 1]. У 1841 р. коли ректор КДА був возведений в сан єпископа і отримав кафедру вікарія Київської єпархії, то на вакантне ректорське місце призначено настоятеля третьокласного Києво-Видубецького монастиря архієпископа Димитрія з переведенням його настоятелем у Києво-Братський монастир [ЦДІАК України, Ф. 127, Оп. 956, Спр. 68, Арк. 5]. У 1851 році 25 січня ректором КДА призначено ректора Київської духовної семінарії Антонія «с присвоєнням настоятельства Києво-Братским монастирем» [ЦДІАК України, Ф. 127, Оп. 725, Спр. 71, Арк. 4]. У 1859 р. ректором КДА знову став ректор Київської духовної семінарії Іоанікій з «назначением настоятелем Києво-Братского училищного первокласного монастиря» [ЦДІАК України, Ф. 127, Оп. 831, Спр. 332, Арк. 8]. 20 жовтня 1860 р. він здав Києво-Братський монастир архимандритові Філарету [ЦДІАК України, Ф. 127, Оп. 832, Спр. 242, Арк. 3], що було пов'язане зі звільненням ректорської посади, так як ще 10 жовтня того ж року ректором КДА призначено архієпископа Філарета [ЦДІАК України, Ф. 127, Оп. 832, Спр. 242, Арк. 9]. І пізніше, під кінець XIX ст., ректори КДА були настоятелями Києво-Братського монастиря. Так, 23 березня 1898 р. настоятельство отримав ректор КДА Димитрій [ЦДІАК України, Ф. 127, Оп. 777, Спр. 261, Арк. 2]. І ректор Платон був настоятелем монастиря (станом на 1907 рік). І коли 3 січня 1908 р. Св. Синод затвердив вперше обраного Радою КДА на посаду ректора Феодосія, якому надано і кафедру єпископа Уманського, то і він став настоятелем Києво-Братського монастиря [ЦДІАК України, Ф. 127, Оп. 786, Спр. 37, Арк. 6]. А 6 жовтня 1910 р. третій вікарій Київської єпархії єпископ Канівський Інокентій став ректором КДА, традиційно, «с предоставлением настоятельства Києво-Братским Богоявленским первокласним монастирем» [ЦДІАК України, Ф. 127, Оп. 788, Спр. 495, Арк. 1].

Отже, призначення ректором Київської духовної академії супроводжувалось призначенням настоятелем Києво-Братського Богоявленського училищного першокласного монастиря. Звільнення попередника і призначення нового настоятеля передбачало складання акту передачі монастиря. Архівні справи про ротацию ректорів Академії, настоятелів Києво-Братського монастиря 1859 р., 1860 р., 1898 р. і 1907 р. дозволяють скласти уявлення про збільшення суми монастирських коштів.

За указом Київської духовної консисторії від 19 грудня 1859 р., 23 грудня в Києво-Братському монастирі складено акт про передачу майна настоятелем архимандритом Ізраїлем, який був висвячений в сан єпископа Вінницького, вікарія Подільської єпархії, новому настоятелю архимандриту Іоанікію. В акті зазначалося, що «как суммы по приходу-расходным книгам, так и все церковное и монастырское имущество по описям в целом» [ЦДІАК України, Ф. 127, Оп. 831, Спр. 332, Арк. 9] виявилось таким: штатні кошти – 62 руб. 50 коп., церковні – 6072 руб. 60 коп., з яких 6000 руб. зберігається в білетах Київської Контори Комерційного Банку, а 72 руб. 62 коп. готівкою, тобто всього – 6142 руб. 33 і $\frac{3}{4}$ копійки. Окрім цих коштів, монастир володів сумами, внесеними різними благодійниками для вічного обороту з відсотків на користь монастирської братії в такі фінансові установи: Державний кредитний банк білетом вартістю 5715 руб., в Московську опікунську раду внесено шість білетів вартістю 2044 руб. 42 $\frac{3}{4}$ коп., Київський приказ громадського піклування внесено один білет вартістю 1875 руб. 35 $\frac{1}{2}$ коп., Київську Контору Комерційного банку – два білети на 1300 рублів. Усі ці білети за Височайше затвердженими 13 березня 1859 р. правилами і приписом єпархіального керівництва були відіслані в кредитні установи для заміни на 4-х відсоткові безперервно-прибуткові вклади. Разом з ними сума монастирських коштів складала 10934 руб. 78 $\frac{1}{4}$ копійки [ЦДІАК України, Ф. 127, Оп. 831, Спр. 332, Арк. 10]. Загалом сума коштів Києво-Братського монастиря готівкою та в білетах фінансових установ визначалася сумою в 17077 руб. 11 копійок.

Та ректорство в Київській академії і настоятельство в Києво-Братському монастирі Архимандрита Іоанікія було не тривалим, адже у наступному 1860 році за указом Св. Синоду його переведено на ректуру в Санкт-Петербурзьку духовну академію. І за указом Київської духовної консисторії від 20 жовтня 1860 р. він передав монастир архимандриту Філарету. Новопризначений ректор і настоятель монастиря прийняв обитель з такими коштами: штатна сума станом на 1 листопада 1860 р. складала 697 руб. 22 $\frac{1}{4}$ коп., церковних коштів виявилось 3605 руб. 49 коп., шість білетів Київської Контори Комерційного Банку складала 3000 руб. і один – 3188 руб., тобто всього 9793 руб. 49 копійок. Економічна сума в готівці складала 36 руб. 90 $\frac{1}{4}$ копійки. У монастирському казначовищі зберігався білет Контори Комерційного Банку на

500 руб., який, як застава, був взятий від колишнього орендатора монастирського млина – купця Лютинського. Окрім того, наявними були свідоцтва на суми, що були внесені в кредитні установи для вічного отримання відсотків на користь монастирської братії і церкви: свідоцтво Державного Заставного Банку на 5715 руб., Московської опікунської ради на 2044 руб. 42 $\frac{3}{4}$ коп., свідоцтво Київського приказу громадського піклування на 1876 руб., свідоцтво Київського Комерційного Банку на 1300 рублів [ЦДІАК України, Ф. 127, Оп. 832, Спр. 242, Арк. 3]. Загальна сума коштів складала 21302 руб. з копійками. Порівнюючи з коштами монастиря у 1859 р., 17077 руб. 11 коп. – загальна сума коштів, які зберігалися у білетах фінансових установ та готівкою, збільшилась на 4224 руб. 89 копійок.

До кінця XIX ст. фінанси Києво-Братського монастиря збільшувались і в акті передачі монастирського майна при призначенні його настоятелем архимандрита Димитрія 23 березня 1898 року були зафіксовані такі кошти: «капиталов церковных в процентных бумагах – 5008 руб., капиталов братских в процентных бумагах – 34176 руб., штатной суммы – 1411 руб. 38 коп., церковно-экономической суммы – 22656 руб. 2 коп., братской кружечной суммы – 770 рублей. А всего процентными бумагами 391814 руб. и наличными деньгами 24837 руб. 40 копеек» [ЦДІАК України, Ф. 127, Оп. 777, Спр. 266, Арк. 12]. Загальна сума коштів склала 64021 руб. 40 коп., це було втричі більше, ніж у 1860 році.

На початку XX ст. динаміка збільшення монастирських коштів пригальмувалася і суми стали зменшуватись. За монаршою волею затвердженням 8 червня 1907 р. поданням Св. Синоду про призначення ректора Київської духовної академії, першого вікарія Київської митрополії єпископа Чигиринського, настоятеля Києво-Братського монастиря архимандрита Платона Архієпископом Амутським і Північно-Американським, обитель тимчасово була передана наміснику Прохорові. В акті передачі монастиря значилися такі кошти: «капиталов церковных и в процентных бумагах – 5008 руб., наличными – 8893 руб. 48 коп., капиталов братских и в процентных бумагах – 43226 руб., братских капиталов на вечное поминовение – 660 руб., братской кружечной суммы – 141 руб. Всего 48234 руб. и наличными 9694 руб. 48 копеек» [ЦДІАК України, Ф. 127, Оп. 869, Спр. 82, Арк. 3]. Загальна сума коштів склала 57928 руб. 48 копійок.

Ректорство в Академії та чималі монастирські статки визначали високий рівень статусності настоятелів Києво-Братського монастиря. Але християнська мораль та особисті якості святих отців мотивували до праведного способу життя. Чимало сторінок життєписів настоятелів православних монастирів Києва показують їхню помірність і навіть скромність у повсякденному житті, побуті.

Священник Василь Логвинович, який був вихованцем і келейником єпископа Філарета (Філаретова), залишив спогади про його ректорство в Київській духовній академії, коли з 1860 до 1874 р. він був у сані архимандрита, а з березня 1874 р. до 1877 р. – у сані єпископа Уманського і настоятеля Києво-Братського монастиря. За спогадами, до монастирської братії Філарет був більш вимогливим, ніж до студентів Академії. Ченців і послушників, які не калялись і не виправлялися після його першого зауваження, він виганяв з монастиря. Одного разу він вигнав двох ієродияконів, один з яких – Авдій – «отлично знал пение и был регентом, а другой (Димитрий) безукоризненно исполнял должность протодиакона. Оба имели неосторожность накануне какого-то праздника явиться на всенощную в нетрезвом виде» [Логвинович, 1912 : 287]. Звільняючи ієродияконів, настоятель монастиря Філарет сказав: «Бог наделил вас кое-какою способностью, но вы и ею не умеете пользоваться и дорожить. Ведь, если удалить вас от вашей специальности, то вы окажитесь совершенно ни к чему не годны, – разве для переноски тяжестей на торговой пристани Днепра» [Логвинович, 1912 : 287].

Зазначаючи особисту скромність ректора Академії і настоятеля Києво-Братського монастиря, В. Логвинович згадував про їхню поїздку до Почаївської лаври, коли Філарет не побажав повідомляти намісника про свій приїзд. Їх поселили у невелику кімнату монастирського готелю і «ужин ... состоял из нескольких яиц в смятку. Во время этого скромного ужина смотритель монастырской гостиницы ... говорил ... (что) есть и лучшая гостиница, но признаться, мы помещаем в ней только генералов, полковников и других, знакомых владыке, приезжающих на поклонение» [Логвинович, 1912 : 300]. На це Філарет з легкою посмішкою відповів: «Ничего, достаточно для нас и этого помещения» [Логвинович, 1912 : 300]. Правда, з'ясувавши ким є такий скромний прочанин, лаврське керівництво на другий день розпорядилось про переселення в «генеральський» готель. Але особливої уваги Філарет (Філаретов) до себе не вимагав.

В. Логвинович зазначав і про «строгий порядок в домашней жизни» ректора Академії і настоятеля Києво-Братського монастиря. «Когда, бывало, он прикажет разбудить его в известный час, то, по первому слову будившего, он вскакивал со своей монашеской кровати так быстро, как вскакивает весьма аккуратный ученик по слову своего наставника. В летнее время он всегда в 4 часа утра уже купался в Днепре и затем, походивши по саду около часу и

.....
напившись чаю, брався за труд. Днем отдыхал только тогда, когда какая-нибудь настоятельная работа не давала ему спать до 2-х или 3-х ночи» [Логвинович, 1912 : 302]. Поміркованим і аскетичним, за словами свого вихованця, був Філарет (Філаретов) у харчуванні: «Так: утром и вечером он пил по два стакана чаю, в прикуску и без хлеба, а в час по полудни обедал. Обед его состоял большею частью из трех блюд: 1) борща или ухи, 2) жаркого или котлеты из рыбы и 3) гречневой каши с миндальным молоком, которую он очень любил и потому приказывал повару готовить ее почти через каждые два дня; кроме того, во время обеда выпивал 1-2 рюмки хересу. В первую и последнюю недели великого поста обед его состоял только из сырой, квашеной капусты, даже без масла, и простого полевого гороху, вареного, размятого и приготовленного так жидко, чтобы в нем могли размочнуть мелкие сухари, которые приготавливал тот же повар из ржаного хлеба» [Логвинович, 1912 : 302-303].

Ректорство в духовній семінарії теж супроводжувалось настоятельством в одному з київських монастирів. Ректор духовної семінарії за Статутом Духовних Семінарій (перший розділ, перша глава, 14-й пункт, 3-й параграф) «должен быть член Консистории по самому званию ректора» [ЦДІАК України, Ф. 127, Оп. 213, Спр. 141, Арк. 1]. Тобто отримання ректорства семінарії супроводжувалось отриманням членства в Консисторії. Так, у 1819 р. Київська Духовна Дикастерія (пізніше – Консисторія) новопризначеного ректора Київської духовної семінарії соборного ієромонаха Кирила призначила «на должность присутствующего в оной и привела к указной присяге» [ЦДІАК України, Ф. 127, Оп. 213, Спр. 141, Арк. 2]. Окрім посади в консисторії ректори Київської духовної семінарії отримували настоятельство в одному з Київських монастирів. У 1837 р. ректор КДС архимандрит Ієремія був настоятелем Видубецького монастиря [ЦДІАК України, Ф. 127, Оп. 1045, Спр. 57, Арк. 1]. А у 1858 р. монаршим указом від 25 жовтня на вакантну посаду ректора КДС призначено інспектора Київської Академії архимандрита Іоанікія «с назначением его настоятелем Киево-Пустынного Николаевского второклассного монастыря» [ЦДІАК України, Ф. 127, Оп. 733, Спр. 427, Арк. 2]. Ректор КДС архимандрит Феоктист теж був настоятелем другокласного Києво-Пустинного Миколаївського монастиря [ЦДІАК України, Ф. 127, Оп. 756, Спр. 390, Арк. 19].

Висновки. Так, визначені за положенням 1764 р. про духовні штати штатні монастирі були поділені на першо-друго-третьокласні з фіксованим казенним фінансуванням. У 1797 р. воно було збільшене, а з 1843 р. штатні кошти виділялися сребреними грішми. Давність походження і знатність монастиря разом з класністю та сумою на його утримання визначали статус обителі. Це насамперед було основою статусу настоятеля монастиря, який визначався ще й такими складниками: чітко прописані вимоги до кандидата на настоятельську посаду, нормативно-правова регламентація прав та обов'язків, процедури виборів кандидатів. Окрім обрання настоятеля монастиря, з кінця XVIII ст. утверджувалась практика призначення на цю посаду вищих категорій посадовців з церковно-адміністративної структури єпархії – вікарних єпископів (заступників єпархіального архиєрея), ректорів духовних академії та семінарії. Як свідчать історичні джерела, призначення вікаріїв та ректорів настоятелями штатних монастирів Києва здійснювалося співвідносно класності монастиря і посадою в структурі єпархіального управління. Цим досягалось те, що настоятелі найбільших чоловічих монастирів Києва мали високий соціальний статус, вивершений значимістю обов'язків та майновим становищем. Та це не заважало їм бути зразком ідеалів чернечого життя та принципів християнської моралі.

Подяка. Висловлюю щире вдячність членам редколегії журналу за конструктивні поради, надані в процесі підготовки статті до друку.

Фінансування. Авторка не отримувала фінансової підтримки для проведення дослідження і публікації цієї статті.

Джерела та література:

Барсов, Т. В. (1885). *Сборник действующих и руководствующих церковных и церковно-гражданских постановлений по ведомству православного исповедания*. Санкт-Петербург: Синодальная типография. Т. 1. 178 с.

Белгородский, А. (1901). Киевский митрополит Иерофей Малицкий (1796–1799 гг.). *Труды Киевской Духовной Академии*. Август. С. 470–528.

Денисов, Л. И. (1908). *Православные монастыри Российской империи*. Москва: Изд. А. Д. Ступина, 984 с.

Зырянов, П. Н. (2002). Русские монастыри и монашество в XIX – начале XX века. Отв. Ред. Н. В. Сеницын. *Монашество и монастыри в России. XI–XX века: Исторические очерки*. Москва: Наука. С. 302–332.

Кізлова, А. А. (2019). *Усамітнення в натовпі: братія Києво-Печерської Успенської лаври в соціальних взаємодіях при шанованих святинях обителі*. Київ: Гранма, 560 с.

- Лавріненко, Н. П.** (2008). *Соціально-економічне становище та культурно-освітня діяльність православних монастирів півдня Київської єпархії (1793–1917 рр.)* (автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 – Історія України). Черкаси, 20 с.
- Ластовська, О. Л.** (2014). Сучасна історіографія православних монастирів Києва: постановка питання. *Вісник НАКККіМ*, 1. С. 220–226.
- Логвинович, В.** (1912). Мои воспоминания о Епископе Рижском, бывшем ректоре Киевской духовной Академии. *Труды Киевской Духовной Академии*. Февраль. С. 279–310.
- Ломачинська, І. М.** (2001). *Православне чернецтво в Україні як суспільний феномен* (автореф. дис. ... канд. філ. наук: спец. 09.00.11 – Релігієзнавство). Київ, 20 с.
- Любинецкий, Н. А.** (1900). *Землевладение церквей и монастырей Российской империи: в 4 ч.* Санкт-Петербург: Синодальная типография.
- Нукало, Н. М.** (2020). *Монастирі Чернігова в соціокультурних вимірах XVII–XVIII ст.: історична ретроспектива і перспектива розвитку комплексів* (автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 – Історія України). Переяслав, 21 с.
- Определение...** (1918). Определение Священного Собора Православной Российской Церкви о монастырях и монашествующих. *Священный Собор Православной Российской Церкви. Собрание определений и постановлений*. Москва: Издание Соборного Совета, 1918. С. 31–43.
- Похилевич, Л. И.** (1865). *Монастыри и церкви г. Киева*. Киев: Типография губернского управления, 140 с.
- Ростиславов, Д. И.** (1876). *Опыт исследования об имуществе и доходах наших монастырей*. Санкт-Петербург: Типография Морского Министерства, 396 с.
- ЦДІАК України** – Центральний державний історичний архів України, м. Київ.
- Чеховский, В.** (1904). Киевский митрополит Гавриил Банулеско-Бодони (1799–1803 гг.). *Труды Киевской Духовной Академии*. Июль. С. 355–431.
- Яременко, М. В.** (2003). *Формування та основні характеристики чернецтва Київських чоловічих монастирів (20-і – середина 80-х рр. XVIII ст.)* (автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 – Історія України). Київ, 20 с.

Татьяна Кузнец

Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины
доктор исторических наук, профессор (Украина)

Настоятели киевских мужских монастырей XIX – нач. XX в.: составляющие их статуса

Аннотация. Целью статьи является отчетливо выделить факторы, которые определяли статус настоятелей наибольших киевских мужских монастырей в XIX – в начале XX в. На основе анализа архивных и опубликованных источников по истории Киевской епархии, автор показывает, что настоятелями штатных монастырей Киева, которые были в подчинении Киевского митрополита, были викарные епископы (заместители и помощники Киевского митрополита), ректор Киевской Духовной Академии и ректор семинарии. **Методология** исследования базируется на сочетании общенаучных (анализа, синтеза, обобщения) и специально-исторических (историко-типологического, историко-системного, историко-генетического) методов с принципами историзма, системности и научности. Метод исторической реконструкции способствовал составлению с разрозненных фактов целостного представления о настоятелях наибольших мужских монастырей города Киева, которые имели четко регламентированные обязанности и в монастыре, и в управлении Киевской епархией. **Научная новизна** работы заключается в том, что пользуясь современной методологией научного анализа, автор показал составные высокого статуса настоятелей штатных мужских монастырей, которые одновременно исполняли обязанности в структуре епархиального управления. В научный оборот введены новые исторические источники, которые дополняют источниковую базу истории Киевской епархии в XIX – в начале XX века. **Выводы.** Анализ известных и вновь найденных исторических источников дает возможность заключить, что подчиненные митрополиту штатные мужские монастыри города Киева, которые существовали в XIX – в начале XX века, возглавлялись духовными персонами высокого социального статуса. Их настоятели, кроме обязанностей по управлению монастырем, имели должности в епархиальном управлении: это были первый, второй, третий, четвертый викарии Киевской епархии, ректор Киевской духовной Академии и ректор духовной семинарии. Статус настоятелей киевских монастырей определялся несколькими составляющими: нормативно-правовой регламентацией прав и обязанностей, четко определенными требованиями к кандидатам на настоятельские должности, классом штатного монастыря, что определяло сумму его казенного финансирования, величиной монастырского имущества. В источниках имеется

.....
информация о том, что при высоком статусе должности, высокой оплате и материальном богатстве подчиненных им монастырей, настоятели киевских православных обителей были образцом идеалов монашеской жизни.

Ключевые слова: настоятель монастыря, киевские монастыри, Киевская епархия, киевское монашество, штатные монастыри.

Tetiana V. Kuznets

Pavlo Tychna Uman State Pedagogical University

Dr (History), Professor (Ukraine)

Abbots of Kyiv Friaries During the XIXth – at the Beginning of the XXth Centuries: Components of their Status

Abstract. The purpose of the article is to clarify the factors that determined the status of abbots of the biggest Kyiv friaries in the XIXth – at the beginning of the XX-th. On the basis of the analysis of archival and published sources of the history of Kyiv eparchy the author shows that the abbots of official Kyiv monasteries, which were subordinated to the Kyiv metropolitan, were vicar bishops (deputies and assistants of Kyiv metropolitan), rector of Kyiv Theological Academy and rector of the seminary. **Research methodology** is based on the combination of general scientific (analysis, synthesis, generalization) and special-historical (historical-typological, historical-systemic, historical-genetic) methods with the principles of historicism, systematics and scientificity. The method of historical reconstruction made it possible to formulate a holistic view of the abbots of the biggest Kyiv friaries from the scattered facts, who had clearly regulated responsibilities in the monastery and in the management of Kyiv eparchy. **The scientific novelty** of the work is that using modern methodology of scientific analysis the author shows the components of the high status of the abbots of official Kyiv monasteries, who at the same time performed duties in the structure of diocesan administration. New historical sources are being introduced into scientific circulation, which will supplement the source base of the history of Kyiv eparchy of the XIX – early XX centuries. **Conclusions.** The analysis of known and newly discovered historical sources made it possible to conclude that official Kyiv friaries, which existed in the XIX – early XX centuries, were in the subordination of metropolitan, had leaders of clergy of high social status. Their abbots, in addition to the duties of managing the monastery, held positions in the diocesan administration: they were the first, second, third, fourth vicars of Kyiv eparchy, the rector of Kyiv Theological Academy and the rector of a theological seminary. The status of abbots of Kyiv monasteries was determined by several components: a legal regulation of rights and responsibilities, clearly defined requirements for candidates for abbot positions, the class of monastery, which meant the amount of its state funding, the size of the monastery property. Sources contain information that with the high status of the position, high salary and material wealth of the monasteries subordinate to them, the abbots of the Kyiv Orthodox monasteries were a model of the ideals of monastic life.

Key words: abbot of the monastery, Kyiv monasteries, Kyiv eparchy, Kyiv monasticism, official monasteries.

References:

- Barsov, T. V.** (1885). *Sbornik deystvuyuschih i rukovodstvuyuschih tserkovnyih i tserkovno-grazhdanskih postanovleniy po vedomstvu pravoslavnogo ispovedaniya* [The collection of current and leading church and church-civil decrees in the department of the Orthodox confession]. Sankt-Peterburg: Sinodalnaya tipografiya. T. 1. 178 s. [in Russian].
- Belgorodskiy, A.** (1901). Kievskiy mitropolit Ierofey Malitskiy (1796-1799 gg.) [Kyiv metropolitan Ierofey Malitskiy (1796-1799)]. *Trudyi Kievskoy Duhovnoy Akademii*. Avgust. S. 470–528. [in Russian].
- Denisov, L. I.** (1908). *Pravoslavnyie monastyiri Rossiyskoy imperii* [Orthodox monasteries of the Russian Empire]. Moskva: Izd. A. D. Stupina, 984 s. [in Russian].
- Zyryanov, P. N.** (2002). Russkie monastyiri i monashestvo v XIX – nachale XX veka [Russian monasteries and monasticism in the XIX – early XX centuries]. *Otv. Red. N. V. Sinitsyn. Monashestvo i monastyiri v Rossii. XI-XX veka: Istoricheskie ocherki*. Moskva: Nauka. S. 302–332. [in Russian].
- Kizlova, A. A.** (2019). *Usamitnennia v natovpi: brat'ia Kyievo-Pecherskoi Uspenskoii lavry v sotsialnykh vzaiemodiakh pry shanovanykh sviatyniakh obyтели* [Solitude in the crowd: the monks of the Kyievo-Pecherska Lavra in social interactions at the revered shrines of the monastery]. Kyiv: Hranmna, 560 s. [in Ukrainian].
- Lavrinenko, N. P.** (2008). *Sotsialno-ekonomichne stanovyshe ta kulturno-osvitnia diialnist pravoslavnykh monastyriv pivdnia Kyivskoi yeparkhii (1793-1917 rr.)* [Socio-economic situation, cultural and educational activities of the Orthodox monasteries of the south of Kyiv eparchy (1793-1917)]. (Extended abstract of Candidate's thesis). Cherkasy. [in Ukrainian].

- Lastovska, O. L.** (2014). Suchasna istoriografiia pravoslavnykh monastyriv Kyieva: postanovka pytannia [Modern historiography of Orthodox monasteries of Kyiv: problem formulation]. *Visnyk NAKKKiM*, 1. S. 220–226. [in Ukrainian].
- Logvinovich, V.** (1912). Moi vospominaniya o Episkope Rizhskom, byivshem rektore Kievskoy duhovnoy Akademii. [My memories of Bishop Rizhskiy, a former rector of Kyiv Theological Academy]. *Trudyi Kievskoy Duhovnoy Akademii*. Fevral. S. 279–310. [in Russian].
- Lomachynska, I. M.** (2001). *Pravoslavne chernetstvo v Ukraini yak suspilnyi fenomen* [Orthodox monasticism in Ukraine as a social phenomenon] (Extended abstract of Candidate's thesis). Kyiv. [in Ukrainian].
- Lyubinetskiy, N. A.** (1900). *Zemlevladienie tserkvey i monastyirey Rossiyskoy imperii* [Land ownership of churches and monasteries of the Russian empire]: v 4 ch. Sankt-Peterburg: Sinodalnaya tipografiya. [in Russian].
- Nukalo, N. M.** (2020). *Monastyri Chernihova v sotsiokulturnykh vymirakh XVII – XVIII st.: istorychna retrospektyva i perspektyva rozvytku kompleksiv* [Chernihiv monasteries in socio-cultural dimensions of the XVII – XVIII centuries: historical retrospective and perspective of complexes] (Extended abstract of Candidate's thesis). Pereiaslav. [in Ukrainian].
- Opredelenie...** (1918). Opredelenie Svyaschennogo Sobora Pravoslavnoy Rossiyskoy Tserkvi o monastyriyah i monashestvuyuschih [Resolution of the Holy Council of the Orthodox Russian Church on monasteries and monastics]. *Svyaschennyiy Sobor Pravoslavnoy Rossiyskoy Tserkvi. Sobranie opredeleniy i postanovleniy*. Moskva: Izdanie Sobornogo Soveta, 1918. S. 31–43. [in Russian].
- Pohilevich, L. I.** (1865). *Monastyiri i tserkvi g. Kieva* [Kyiv monasteries and churches]. Kiev: Tipografiya gubernskogo upravleniya, 140 s. [in Russian].
- Rostislavov, D. I.** (1876). *Opyit issledovaniya ob imuschestvah i dohodah nashih monastyirey* [Research experience of the property and income of our monasteries]. Sankt-Peterburg: Tipografiya Morskogo Ministerstva, 396 s. [in Russian].
- TsDIAK Ukrainy** – Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv [The Central State Historical Archive of Ukraine]. [in Ukrainian].
- Chehovskiy, V.** (1904). Kievskiy mitropolit Gavriil Banulesko-Bodoni (1799-1803 gg.) [Kyiv metropolitan Gavriil Banulesko-Bodoni (1799-1803)]. *Trudyi Kievskoy Duhovnoy Akademii*. Iyul. S. 355-431. [in Russian].
- Yaremenko, M. V.** (2003). *Formuvannia ta osnovni kharakterystyky chernetstva Kyivskykh cholovichykh monastyriv (20-i – seredyna 80-kh rr. XVIII st.)* [The formation and basic characteristics of monasticism of Kyiv frieries (20s – mid 80s of the XVIII century)] (Extended abstract of Candidate's thesis). Kyiv. [in Ukrainian].

Статтю надіслано до редколегії 16.01.2021 р.
Статтю рекомендовано до друку 27.02.2021 р.